

Др Милутин Љешевић¹Миленко Стијеповић²

ПРИРОДА НАЦИОНАЛОГ ПАРКА ДУРМИТОР

У В О Д

Кључне речи: *природа, национални парк, природна средина, екосистем, природни ресурси*

Key Words: *The Nature, National park, Enviroment, Ekosystem, Resources*

Од свог постања човек се интересује за своје природно окружење. Тај интерес је последица вишестраних потреба које човек задовољава из свог природног окружења. Најпре, природна средина обезбеђује услове за опстанак и функционисање живота. Основне природне материје ваздух и воду људски организам користи у функцији метаболизма, док земљиште омогућује производњу хране која такође обезбеђује функционисање организма. Природна средина обезбеђује и производне ресурсе и без њих не би постојала нити опстала привредна производња. Сви материјали који улазе у производни циклус воде порекло из природне средине, без обзира што се говори о вештачким или синтетичким материјалима, који су такође створени из природних. Стога смо за природно окружење заинтересовани, јер је природа услов, место и смисао човековог постојања. Она је његов стваралац, из ње настаје и у њој нестаје. Људи нису заинтересовани за природно окружење само из егзистенцијалних разлога, већ и из културно цивилизацијских. Природна средина задовољава део људских потреба надградње у сфери културе, естетског доживљавања, обезбеђења садржаја за научно истраживање, образовање, бављење спортом, једном речју за комплетан људски материјални и духовни живот. Одавно су људи схватили да, ако желе да сачувају себе, морају чувати своје природно окружење. Као резултат тога сазнања су бројне акције на очувању ваздуха, воде и земљишта. Велики рад и умни напори се улажу да би животна средина била сачувана.

 1

1

Проф. др. Милутин Љешевић, Географски факултет Београд

2

Миленко Стијеповић, дил., Национални парк Дурмитор Жабљак

Нису само природне компоненте биле предмет посебног интереса и заштите, већ и комплекс природне средине, јер у комплетној средини човек живи и ради. Он не може опстати без сваке егзистенцијалне природне компоненте, посебно, али он уствари не може да живи и ради без комплета природних компоненти које тај живот и рад омогућују. Егзистенцијално питање је кроз историју људског рода решавано и решено, па су се људи почели интересовати и ванегзистенцијалним питањима квалитета природне средине. Достигавши одређени цивилизациски ниво људи су се почели бавити заштитом природе и из неких других потреба, које нису у сфери функционисања живота. Ради се о заштити објеката и предела посебне лепоте, или који су веома ретки или који представљају угледне примерке на којима је могуће истраживати посебне услове природног окружења. Из тих разлога штите се и уређују поједини предели, објекти и екосистеми.

У почетним стадијумима развоја покрета за заштиту природе, главне активности су биле усмерене на заштиту природних реткости. Тенденција тржишне привреде која има за циљ остварење колико је могуће већег профита, дестимулисала је резервисање одређених простора и њихово искључивање из било какве привредне активности. Последице по природу су биле веома неповољне. Настала је интензивна деградација природних елеманата, али и девастирање простора. Није било кутка на Земљиној површини који није био интересантан за експлоатацију. Чињеница је да су природно најлепши и најочуванији предели поседовали велике потенцијале енергије или богатства у ресурсима. Временом се све више долазило до схватања да се однос према природи мора знатно мењати и да се мора изменити однос према окружењу. Да се не би изгубили у неповрат најлепши предели, са ретким примерцима флоре и фауне, значајни споменици природе приступило се издвајању појединих предела који су резервисани за потребе науке, образовања, културе и евентуално туризма и рекреације. Због тога се приступило издвајању појединих просторних целина које су резервисане за ванпривредне активности. Тако су настали први резервати. Међутим, мали простори који су резервати заузимали нису обезбеђивали комплетну заштиту већих простора и зато се приступило издвајања великих простора који су означени као национални паркови.

Национални парк се детерминише као територија која се одликује посебно интересантним и вредним природним објектима, веома очуваним аутохтоним екосистемима и реткостима, културно-историјским наслеђем и као целина има посебну друштвену вредност и значај за државу и народ, због чега има посебан третман и посебно старања на нивоу државе. Национална вредност и значај таквих територија намеће потребу екстериторијалности у односу управне јединице нижег ранга и локалне самоуправе. Да би неко подручје могло бити проглашено за национални парк поред одређених високих критеријума природних вредности национални парк мора да има површину већу од 5.000 хектара. Неопходно је да буде саобраћајно доступан и да има организовану заштиту, са јасно дефинисаним одговорностима и дужностима. Он представља најзначајнији и најкомплекснији облик заштите природе, не само због своје величине, већ и због природних вредности које ове територије имају, њиховог значаја и функција, а посебно због разноврсности и сложености мера које прате организацију и функционисање ове институционалне заштите. По правилу, национални паркови су највећи простори посебно заштићене државне територије. Издвајају се на бази обимних научних истраживања, ставова о основној намени и смислу потребе заштите, задацима које одређена државна организација успоставља.

Национални паркови имају више функција од мултидисциплинарног значаја. Те функције су: еколошка (која подразумева одржање еколошке равнотеже на простору парка), конзервациона (очување јединствених предела), биогенетска (очување генетског фонда), економска (обнављање и побољшање природних ресурса као економских категорија), научноистраживачка (резервисање за потребе научног рада), социјално-здравствена (обезбеђење рекреације и здраве средине) затим и образовне, васпитне и естетске функције.

Од изузетног је значаја и чињеница да национални парк, као велики природни комплекс високих еколошких вредности, врши позитивне утицаје на стање природне и животне средине околних широк простора. Основни смисао заштите подразумева вршење само оних делатности које омогућују одржавање или успостављање еколошке равнотеже, с тим што ће се друге делатности дозвољавати у таквом обиму и на такав начин да не дође до угрожавања изворних природних вредности и нарушавања естетског и пејзажног изгледа простора. Намена и функција заштићених простора су по правилу сложеније уколико заштићени објекти захватају пространију територију. Основни циљеви проглашавања заштите су: очување затеченог стања, обезбеђење услова за спонтану ревитализацију и резервисање простора за намене које су у складу са функцијама парка у смислу развоја.

Национални парк "Дурмитор" се налази на територији изузетних природних вредности, атрактивне морфологије, веома ретких примерака геолошко-тектонских формација, занимљиве хидрологије, контрастне климе, и са великим бројем ретких биљака и животиња. По сложености и разноврсности садржаја природних елемената и компоненти ово је најатрактивнији парк у Југославији. Према познатим и сазнатим вредностима природне средине може се без дилеме констатовати да он превазилази републичке и државне оквире, да поседује интернационалне односно "наднационалне" вредности, нарочито од када је у оквире Парка укључен и кањон Таре.

Дурмитор је проглашен националним парком Одлуком Народне скупштине Црне Горе 1952. године. Већ тада је препоручена комплексна територијална заштита и да се она не може свести на заштиту ретких биљака и животиња, нити на појединачне објекте. Међутим потреба за очувањем ових атрактивних предела је знатно старија. Још у прошлом веку је црногорски кнез (касније краљ) Никола указом забранио сечу око Црног језера. Тиме су се између два рата посебно заузимали чланови Друштва пријатеља Дурмитора и Удружења дурмитораца у Београду. Нарочито је било значајно доношење Закона о националним парковима 1978. године, када је регулисано управљање националним парковима у Црној Гори па и овим парком. Каснијим уредбама је дефинисан унутрашњи ред и организација функционисања Парка. То је посебно значајно јер је обуздана до тада присутна стихија експлоатације природних ресурса Парка, посебно шума. Тада је допуњена улога парка значајем за науку, културу, образовање, рекреацију и туризам. У овом Закону су одређене границе, које у највећем делу важе и данас.

На међународном нивоу је заштита почела 1977. године када је басен Таре а нарочито њен кањон уврштен у програм МаВ (Човек и Биосфера). Тиме је овај парк постао специфичан "резерват биосфере" станиште генофонда планете и територија од интернационалног интереса. Такав статус и схваћени значај су проузроковали одлуку UNESCO-а о уврштењу НП "Дурмитор" у Списак светске културне и природне баштине.

ПРОСТОРНИ ЗАХВАТ И ПОЛОЖАЈ ТЕРИТОРИЈЕ ПАРКА

Национални парк Дурмитор захвата масив Дурмитора, делове површи Језера, кањон Сушице, кањон Таре од ушћа Равњака до босанске границе, кањонске долине Вашковске ријеке и Драге, затим изворишта Буковице, Грабовице и Комарнице, као и Забојско језеро са непосредним окружењем. Површина Парка износи 36.857 хектара што чини око 3% од укупне површине територије Црне Горе. Дурмитор је дугачак око 55 km, а широк 18-21 km. Висинска амплитуда износи преко 2.000 метара. Наиме највиша тачка на територији Парка је Боботов кук (2.550 m.), најнижа у кориту Таре испод врела Ноздућ (506 m.). Територија парка је размештена у 5 општина. Највећи део се налази у општини Жабљак (32 %), општини Пљевља (16,2 %), Плужине (13,7 %), Шавник (12,5 %), а најмање општини Мојковац (5,6 %). На простору парка доминира неплодно земљиште 50,6% (голети, кањонске стране, водене површине и планински врхови); шуме и шумско земљиште 23,3%, а остатак (ливаде, њиве, воћњаци и сл) чине 26,3%.

У саобраћајном погледу од посебног значаја је трансверзална линија Београд-Бар, јер се њом најлакше долази до Парка. Од центра Парка (Жабљака) најближа је железничка станица у Мојковцу (79 km), Никшићу (82 km) а најдаља у Пријепољу (93 km.). Значај пруге је у чињеници да њом може да се обавља масовна посета Парку. До Парка се може доћи и авионским саобраћајем преко аеродрома у Подгорици (150 km), Беранама (120 km) и Тивту (209 km).

Међутим, у сабраћајном смислу ипак су најзначајнији магистрални путеви Јадранска магистрала на коју се надовезује од Рибаревине пут за Београд, такође и "пивска магистрала" односно пут Сарајево-Подгорица која је удаљена од Жабљака 53 km. Иначе, од Жабљака су велики градски центри разичито удаљени: Подгорица-137 (159) km, Будва-197 km; Београд-око 400 km, Приштина-272 km; Скопје-358 km; Ниш-око 400 km; Никшић-78 km.

За саобраћајно комуницирање у Парку од највећег значаја је пут Пљевља-Жабљак-Никшић, затим Мојковац-Ђурђевића Тара, и Жабљак-Трса-Плужине, за повезивање источних и западних делова Парка. Од локалних путева за доступност у поједине делове Парка су од значаја путеви: Његовућа-Брајковача-Руданци; Жабљак-Мала Црна Гора-кањон Сушице-Недајно; Ђурђевића Тара-Левер Тара-Ограђеница; Косаница-Премћани; Шавник-Комарница-Дубровско; Косаница-Бобово (кањон Драге).

У морфолошком погледу положај Националног парка "Дурмитор" се везује за морфолошку целину "Црногорска брда и површи", а припада у два морфолошка слива Пиве и Таре, и то морфолошком сливу Пиве 28%, а Таре 72%. У хидролошком погледу припада такође сливовима Таре и Пиве и то Таре 56%, Пиве 34%, док је око 10% територије недефинисана хидролошка припадност. У морфотектонском смислу Парк се налази на граници Спољашњих и Унутрашњих Динарида, иако је углавном смештен у Спољашњим Динаридама. Главна морфотектонска јединица је "Дурмиторска навлака", чије чело лонгитудинално сече територију парка.

ГРАНИЦЕ НАЦИОНАЛНОГ ПАРКА "ДУРМИТОР".

Два главне морфолошке целине које су ушле у оквире Парка су условиле веома неправилан облик. Док је дурмиторски део овалног облика, дотле је тарски издужен по кањону, тако да је граница Парка веома дугачка и са доста проблема око њеног тачног дефинисања.

Западна граница почиње са Пољане, узводно од села Комарнице, где обухвата локалитет Драгишницу са састојинама црног бора и планинског јавора, са серијом водопада и неколико сукцесивних извора у понирућој горњој Комарници. Од Пољане граница води на запад пресецајући стране кањонске долине горње Комарнице, обухвата високу висораван Студене и излази на Буручковац, највиши врх Трескаваца (Трескавац је најјугозападнији огранак дурмиторског масива изнад кањона Комарнице). Граница иде гребеном Трескаваца, обухвата језеро Гостијау у Николином долу, затим између Ружице и Брвана, поред Гротине пећине излази на пишчанску Планиницу. Одавде граница наставља према северу ивицом кањона Сушице источно од Недајног, Кнежевића и Никовића излази на Соколину изнад ушћа Сушице у Тару и Грабач врх изнад врела Ноздрућ спушта се до корита Таре управо код места где граница Босне напушта Тару. Уз десну страну кањона Таре иде босанском границом до Коњског поља, где напушта западну границу и повија се према истоку одакле прелази у северну границу Парка.

Северна граница почиње од Рудог поља и иде у правцу исток-југоисток ободом кањона Таре изнад Бајиловића сига до изнад ушћа кањона Драге у Тару. Одатле граница иде према северу ивицом кањона Драге, до села Бобова, код Црквина где престаје кањон Драге, забирази га и скреће на југ левим рубом све до изнад ушћа Драге са леве стране. Од ушћа Драге граница поново иде ивицом кањона Таре испод Јаворовачких страна између Ограђенице и Левер Таре преко Равни и Заглавка, пресеца пут Жабљак-Пљевља јужно од Косанице код Игришта, спушта се низ Трешњицу, пресеца Селачку реку одмах изнад њега у ушће Таре, пење се на врх Лисца на ивици кањона Таре, између села Премаћана и Вашкова и кањона Таре забирази долину Вашковске ријеке излази на Боровац. Одавде ивицом кањона иде ка југоистоку преко узвишења над кањоном катама 1.691 и 1.964 m, спушта се у корито Таре насупрот ушћа Равњака.

Јужна граница почиње од ушћа Равњака, преко Жутог прла између Бистрице и Црних пода уз кањонску страну излази на сињајевински простор на ивици кањона Таре. Одавде измађу ивице кањона и Јасића иде северозападно, забирази Забојско језеро, преко Градине (1.650 m), ивицом кањона испод Јелине стране, изнад села Руданци, Брајковача и Шљиванско излази на Алугу, где пресеца пут Жабљак-Ђурђевића Тара. Одавде наставља ивицом кањона преко Пирлitora, Елава и Тморске главице источно од Нинковића и Подгоре, излази на Ђуровац (изнад Тепаца), северно од Босаче излази на Мали Штуоц.

Језерска граница иде од Малог Штуоца низ Босачу и Питомине, преко Жабљака, путем према Шавнику, обухвата Мотички гај, Вирак, Јаворје и Пашину воду до Ковачице изнад Провалије забирази извориште Буковице и пење се на гребен Ранисаве. Јужна, дробњачка граница парка почиње изнад Провалије измађу Ивице и Ранисаве обухвата Грабовичке изворе пење се на Бољске греде и са них се стрмо спушта на Пољану низводно од шуме Драгишнице.

Наведене границе нису усаглашене са природним границама и не обезбеђују потпуну заштиту свих целина и природних феномена. Изван граница су остале целине и природни феномени које би требале да се нађу у границама Парка. То се пре свега односи на територију изнад села Бистрице, где се налазе веома очуване састојине црног бора. Неопходно би било заштити цео басен Забојског језера јер је границом пресечена јединствена морфолошка и екосистемска целина. У подручју Врела требало би укључити цео Пирлитор (културно историјски споменик), део Тморске горе са басеном Говеђих језера и цалину Малог Штуоца. Врло је дискутабилна и граница измађу насеља Жабљак и парка, као и линије села јужно од Жабљака. Логично би било да у оквире парка буду укључене и Ранисава и Бољске греде у целости, а и цело село Комарница са кањоном Невидио, Пошћење (због два Пошћенска језера) као и село Петница (као јединствени културно-историјски споменик).³ Према Пиви границу би требало проширити на подручје Милогоре, затим леву кањонску страну све до Шћепан поља где би био укључен и Соко град као значајан културно-историјски споменик средњавековне српске историје. На пљеваљској територији би требало да се Парк прошири на цео кањон Селачке реке и да захвати цело село Трешњицу јер се поред све атрактивности овог кањона овде налазе и веома очуване састојине црног бора, а према неким истраживањима и састојине ендемске врсте бора мунике.

³ О овоме више у раду Д.Филиповића: *Границе Националног парка Дурмићор у Зборнику "Природа Националног парка Дурмићор у функцији људских делатности и активности"*